

Відгук

офіційного опонента доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Наталії Філіпчук**

на дисертаційну роботу **Земан Іванни Олексіївни**

«Музейна педагогіка як засіб формування компетентностей освітньої галузі «Природознавство» в учнів базової школи»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 – Освіта / Педагогіка

Аналіз матеріалів дисертаційного дослідження уможливорює зробити певні висновки щодо його актуальності, новизни, обґрунтованості основних наукових положень та достовірності отриманих результатів, їх теоретичну та практичну значимість.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами

Сучасні реалії зумовлені складними політичними, соціокультурними, екологічними, економічними, світоглядними чинниками, існуючими викликами та загрозами глобального і національного характеру, завданнями сталого розвитку світу, які формують нині суспільну затребуваність у якісних змінах освітньої політики, вихованні особистості, удосконаленні її компетентнісних характеристик згідно парадигми навчання впродовж життя. Актуалізуються як змістові, аксіологічні основи навчально-виховного процесу, так і відбувається безперервний пошук та вибір оптимальних методів, форм, засобів для успішної реалізації освітніх завдань. Така суспільно значуща потреба диктується не лише надзвичай динамічними процесами сьогодення, але й конституційно-законодавчими положеннями України, існуючим світопорядком, принципами сталого розвитку, нагальною необхідністю гуманізації людства. Оскільки життєдіяльність держав, народів і людських спільнот вимагає якісно інших поведінкових норм, колективної та індивідуальної самосвідомості, суспільної етики та компетентностей у ставленні до соціокультурного та природного середовища. Тому серед низки інноваційних факторів освітнього процесу в Україні важливим складником є музейна педагогіка, що дедалі більш активно впроваджується в практиці і теорії освіти, зокрема на рівні здобуття базової середньої освіти. Вона значно розширює пізнавальний, виховний потенціал школи, формуючи головні компетентності, визначені європейськими та національними освітніми стандартами, ключовими положеннями концепції

Нової української школи (НУШ). Слід визнати, що тема формування компетенцій учнів базової школи в ніші освітньої галузі «Природознавство» засобами музейної культури ще недостатньо досліджена на теоретичному та практичному рівнях. Водночас глобалізаційні проблеми, євроінтеграційні устремління України, творення дедалі більш агресивного й конкурентного соціосередовища, нові критерії та вимоги до творення «людського капіталу» зумовлюють задля якісного виховання Особистості і Нації «вихід» школи за межі свого традиційного навчального середовища, розширюючи ареал взаємодії з багатьма (не освітніми) інституціями, зокрема музеями. Саме продуктивна взаємодія освітніх і музейних закладів, усталене функціонування моделі «школа-музей» уможливають більш широкий доступ молоді, педагогів, батьків, громадськості до цінностей духовної і матеріальної культури людства і, передовсім, до національної, збагачуючи зміст і форми навчально-виховного процесу. При цьому дисертантка І.О.Земан цілком логічно стверджує, що затребуваність у музейній педагогіці стала відчутною особливо в період становлення Незалежності України, оскільки відбулося радикальне переосмислення значущості музейної освіти та культури для націєдержавотворчих процесів. Музеологія, маючи значний знаннєвий і ціннісний потенціал, історично-культурний досвід суспільного буття стала ефективним засобом впливу на якість суспільного виховання молоді, удосконалення освітнього процесу, формування етичних, естетичних, громадянських рис і чеснот, політичної культури. Автор акцентує увагу на важливості музейної освіти для виховання свідомо-патріотичних особистостей, поваги до національної ідентичності, державної (рідної) мови, формування нових компетентнісних характеристик, забезпечуючи створення інтерактивного середовища, розвиток й удосконалення змісту формальної, неформальної, інформальної освіти учнів, педагогів, а також батьків та громадськості.

Такі тенденції спричинили певну синергію, дифузію та взаємовпливи, коли актуалізація музейної педагогіки, музейної освіти, принципи стратегії національно-патріотичного виховання зумовили також прийняття і відповідних законодавчих, нормативних актів у державній політиці, зокрема в освітній сфері, зважаючи на зміни до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про музеї та музейну справу», а також розробку Державних стандартів базової середньої освіти. Логічними є авторські підходи і щодо причинності активної «присутності» такого феномену як «музейна педагогіка» в національному освітньому просторі, що суголосна підходам достатньо конструктивної музеологічної політики європейських та країн західної демократії, відображеної в багатьох національних і міжнародних документах, зокрема в Декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття, положеннях Міжнародного фонду гуманітарного співробітництва «Управління музеєм XXI століття» та ін.

Позитивно, що тема освітньо-виховних, пізнавальних, компетентнісних чинників музейної педагогіки розглядається крізь призму історичної ретроспективи та культурної еволюції, які обґрунтовувалися в різні періоди і за різних обставин зарубіжними та українськими науковцями, музеєзнавцями, культурологами, вченими-педагогами. Водночас автором наголошується, що така педагогічна проблема як використання засобів музейної педагогіки для формування компетентностей освітньої галузі «Природознавство» в учнів базової школи цілісно не досліджувалося і потребує подальшого вивчення. Тому запропонована тема дослідження є закономірним складником науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта в контексті європейських інтеграційних процесів»; «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія і практика».

Наукова новизна і достовірність наукових положень

Дисертація характеризується науковою новизною, що полягає: в цілісному дослідженні освітнього процесу базової школи, зокрема в контексті вивчення природничих дисциплін, на основі використання засобів музейної педагогіки; у теоретичному обґрунтуванні генези розвитку і впровадженні ідей музейної педагогіки в освітній процес, аналізуючи стан дослідженості цієї проблеми в сучасній школі з урахуванням методологічних підходів та педагогічних принципів; в обґрунтуванні соціально-педагогічних умов реалізації культурно-освітньої моделі «школа-музей» згідно положень Нової української школи, вимог Державних та європейських стандартів щодо формування відповідних компетентностей; у деталізації і введенні в науковий обіг понять, які розкривають специфічні завдання формування компетентностей школяра засобами музейної педагогіки в процесі вивчення природничих дисциплін (природознавство, біологія, географія, фізика, хімія); здійсненні авторкою аналізу змісту навчально-природничих підручників у поєднанні з сучасними стандартами базової середньої школи та використанням засобів музейної педагогіки у зазначених підручниках освітньої галузі «Природознавства»; у запропонованих окремих удосконалених форм та методів навчання засобами музейної педагогіки в сучасній школі; у введенні в науковий обіг для повноти дослідження низки нових наукових джерел та матеріалів, зокрема зарубіжних, із проблем музейної педагогіки.

Значення одержаних результатів для практичного використання

Результати дисертаційного дослідження розширюють і доповнюють уявлення та розуміння, передовсім у професійному науково-педагогічному середовищі, значимості пізнавального та виховного потенціалу музейної педагогіки для удосконалення освітнього процесу при вивченні природничих

дисциплін у загальноосвітніх закладах України. Отримані результати можуть слугувати вагомим чинником для подальшого удосконалення змісту, форм і методів навчальної роботи, культурно-освітньої взаємодії в процесі функціонування моделі «школа-музей», організаційно-методичної діяльності. Дисертаційний доробок може бути використаний при розробці та укладанні навчальних планів, програм курсів, спецдисциплін, під час викладання природничих дисциплін, а також «Педагогіки», «Історії педагогіки», «Музеєзнавства» тощо. Обґрунтовані положення, запропоновані форми та методи урочної, позакласної, позашкільної роботи є підґрунтям для розробки навчально-методичних рекомендацій, навчальних програм, а також підручників з освітньої галузі «Природознавство», музеєзнавства, слугують мотивацією для сучасних наукових розвідок з цієї проблематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність та наукова обґрунтованість викладених автором результатів забезпечена глибоким вивченням джерельної бази (308 найменувань, з яких – 50 – іноземні), що уможливило здійснити добротний аналіз стану досліджуваної проблеми, ґрунтовно висвітлити різні аспекти впровадження музейної педагогіки в освітній процес базової школи, зокрема при вивченні природничих дисциплін, схарактеризувати соціально-педагогічні та організаційно-методичні умови, необхідні для ефективного впровадження культурного потенціалу музейних інституцій у навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів, реалізуючи положення і принципи державних та європейських стандартів, Нової української школи. Обґрунтовані результати отримані передусім завдяки застосуванню низки дослідницьких взаємопов'язаних методів: аналіз і синтез, історико-хронологічний, компаративний, біографічний, прогностичний, контент-аналіз, систематизація та узагальнення. Їх вибір обумовлений визначеною метою та основними завданнями дослідження.

Методологічну основу дисертації становлять положення теорії наукового пізнання, системний підхід та загальні принципи гуманістичної освіти, психології, педагогіки, а також аксіологічні, культурологічні, історико-хронологічні, дидактичні та компетентнісні підходи. Аналіз дисертаційної роботи дає підстави для висновку, що отримані результати стали результатом глибокого вивчення окресленої тематики при коректному використанні методологічного апарату дослідження та опрацюванні значного масиву педагогічної, культурно-історичної, музеєзнавчої, навчально-методичної літератури та інформаційних джерел, зокрема зарубіжних. Джерелознавчою

базою слугували також державні освітні стандарти, нормативні документи в галузі освіти, концепція НУШ, освітні програми, посібники, науково-педагогічні рекомендації, тематичні музейні експозиції та численні сайти інтернет-джерел тощо. Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка №2416 від 21.11.2023р.), педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка №2516-Н від 2.10.2023р.), середньої загальноосвітньої школи №99 м. Львова (довідка №01-18/271 від 16.10.2023р.).

Характеристика змісту дисертації та її завершеність

Сформульовані наукові обґрунтування, висновки та рекомендації в дисертації забезпечені визначеними автором метою та завданнями даного дослідження, значною мірою уможливлені його логічною структурою. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Здійснено комплексний аналіз проблеми використання засобів музейної педагогіки для удосконалення освітнього процесу в базовій школі України при вивченні природничих дисциплін.

Опираючись на широкий спектр джерельної бази, українські та зарубіжні наукові дослідження, практичний досвід щодо питань музейної освіти та музейної педагогіки, авторкою ґрунтовно доведено суспільну значущість активного впровадження міждисциплінарної галузі музейної педагогіки в освітній процес української школи. Зокрема на рівні формування більш якісних компетентнісних характеристик учнів у сфері освітнього «Природознавства». Коректний і різнобічний аналіз літературних джерел, належне для конкретного випадку визначення мети, завдань та методів музейної педагогіки дали змогу обґрунтувати головну дефініцію зазначеної роботи, яка полягає в значимості «музейної педагогіки для шкільного віку», розглядаючи її як технологічно-інноваційну, змістово-ціннісну складову освітнього процесу. Позитивним досягненням роботи є оптимізація в підходах до визначення значущості освітньої парадигми, яка базується на гуманістичній і компетентнісній зорієнтованості навчально-виховного процесу в умовах музейного простору, на закономірності впровадження в зміст освіти музейної культурної спадщини. Варто підкреслити вагомість теоретичних і прогностичних положень щодо більш якісного засвоєння знань, формування умінь та навичок, ціннісних орієнтацій, компетентностей, коли функціонуватиме на сталій основі синтезуюча модель «школа-музей». Дуже добре, що авторка не тільки окреслює визначення понять музейної педагогіки, музейної освіти, музейної комунікації, музейної експозиції, музейного уроку, музейного педагога,

музейної комунікації, музейно-педагогічної діяльності, музейних соціології, психології, музейної аудиторії, але й обґрунтовує їх роль, місце, форми і методи функціонування в освітньо-музейному просторі, фіксує феномен музею як «посередника», «суспільного вихователя», наділяючи його своєрідною роллю «третього дому». Показано ретроспективу, еволюцію, сучасний стан музейно-педагогічної освіти, засвідчуючи про універсальність і водночас про її особливості, які зумовлюються й характеризуються специфікою конкретних суспільно-політичних, соціальних, культурно-історичних, етнокультурних умов, ідеологій і традицій політичних та освітніх систем, своєрідностями буття націй і народів. Сутнісним доробком даного дослідження є обґрунтування та висвітлення значимої для освіти проблеми – формування компетентностей учнів засобами музейної педагогіки в процесі опанування саме природничими науками, акцентуючи увагу як на широкому спектрі знань, умінь, навичок, так і, особливо, на формуванні важливих життєвих цінностей, громадянських компетентностей, якісних характеристик духовного, етичного, світоглядного вимірів, соціалізації особистості.

У другому розділі важливу увагу приділено взаємодії, співпраці навчальних закладів і музеїв, аналізуючи основні моделі цього культурно-освітнього партнерства, яке в значній мірі вибудовується здебільшого на спільній платформі суспільних інтересів та мотивацій. Добре розкрито практичну, організаційно-педагогічну діяльність цієї співпраці, яка актуалізує значущість для удосконалення навчально-виховного процесу просвітницької місії музеїв, розвиток сучасних новітніх технологій та інновацій, тренінгів, тематичних експозицій освітнього характеру, впровадження зарубіжного та вітчизняного досвідів спільної роботи шкіл і музеїв. Особливим позитивом дослідницької праці є змістовий аналіз проблеми шкільних підручників освітньої галузі «Природознавство» для учнів 5-9 класів базової середньої школи, сутнісна оцінка їх світоглядної, дидактичної, методичної здатності бути інтегрованими в контенти музейного простору. Водночас не менш затребуваними для авторки виглядають й інші нагальні напрями сучасної музейної педагогіки, які містять значний потенціал для якісного удосконалення процесу формування компетентнісних знань, умінь, цінностей. Зокрема виокремлюється тема активізації використання інформаційних технологій як елемента віртуальної музейної педагогіки; компетентнісної підготовки вчителя, музейного працівника, музейного педагога, їх професійної майстерності; форм і методів віртуальних екскурсій; участі у створенні навчальних, просвітницьких тематичних виставок та рубрик; побудови нової філософії підручникотворення в галузі «Природознавство», які передбачають наявність у їхньому змісті музеезнавчого матеріалу.

Аналіз природничих музеїв, зокрема Державного природознавчого музею НАН у Львові, аптеки-музею «Під чорним орлом», Музею науки уможливив обґрунтування та певні висновки про ефективність використання педагогічного інструментарію у музейному просторі (реальному та віртуальному), як і те, що музейні програми для освітніх закладів містять необхідну наукову та пізнавальну новизну, стимулюючи мотиваційні інтереси шкільної молоді.

Загальний висновок про роботу дисертантки є таким, що її авторська позиція конструктивною, спрямованою на необхідність подальшого розвитку музейної педагогіки та активного використання її культурно-освітнього потенціалу в навчально-виховному процесі. Нею обґрунтована важливість якісно нового спрямування культурно-педагогічної праці відповідно мети, завдань, які стоять перед Українським народом та державою Україна і мають бути покладені в основу діяльності як освітніх закладів, так і конкретного музейного середовища, стаючи визначальними засадами творчої взаємодії «школи» і «музею».

Проаналізувавши дисертаційну роботу, варто зазначити, що поставлені мета і завдання були досягнуті, а дисертацію слід вважати завершеною, самостійною виконаною, кваліфікаційною працею, що відповідає встановленим вимогам і не містить порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Оцінюючи роботу загалом позитивно, у контексті наукової дискусії висловлюємо окремі побажання та зауваження:

1. Зважаючи на те, що нині перед національними освітою, історією, філософією, політикою, педагогікою, культурою, музеєзнавством постають завдання, пов'язані із поверненням Україні, Українському народу цінностей духовної, матеріальної, культурної, інтелектуальної спадщини, відібраних завойовниками й колонізаторами, збереженням національної пам'яті, Ідентичності, Державності, доцільно було б розширити історико-культурний спектр розгляду проблеми становлення і розвитку музейної освіти в Україні, здійснивши ретроспективний аналіз різних історичних періодів. На нашу думку важливим було б висвітлення окремих важливих питань музейної освіти, яка функціонувала тоді (період бездержавності) завдяки творчій діяльності таких відомих українських організацій як: «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Наукове Товариство Шевченка (НТШ), Всеукраїнська Академія наук, яка в складних тодішніх умовах здійснювала науково-методичне керівництво музейним будівництвом, українські зарубіжні наукові школи у Варшаві, Празі, Подєбрадах, Берліні, Відні, Мюнхені, Парижі, наукова фундація у французькому Сарселі («Енциклопедія українознавства») під керівництвом В.Кубійовича. Адже, наприклад, саме НТШ на чолі з

М.Грушевським створювали Національний всеукраїнський музей паралельно з Національним музеєм А.Шептицького, в якому великі українські музеєзнавці М.Біляшівський, Д.Щербаківський, І.Свенціцький вбачали образ майбутнього національного музеєзнавства.

Важливим для дослідження було б також обґрунтування і тих реакційних ідеологем у музеєзнавстві, сконструйованих *росією* та *срсср*, які мали згубний антинаціональний вплив на Україну в силу пропагування на рівні музейної освіти експансіоністських, імперських інтересів москви.

2. Аналізуючи еволюцію, становлення і розвиток зарубіжної музейної педагогіки, доцільно в першому розділі здійснити висвітлення такого значущого напрямку в усвідомленні розвитку національної музейної справи, музейної педагогіки як життєтворчості закордонного українства в музейно-освітньому просторі, сутність їх національно-культурних та світоглядних цінностей, змістове наповнення музейної освіти зарубіжних українців.

3. Джерелознавча база дисертаційного дослідження потребує ширшого використання науково-педагогічного контенту, який мав би концентруватися на спадщині видатних педагогів світу та України. Адже ідеї, методологічні й організаційно-методичні підходи до реалізації головних педагогічних принципів природовідповідності, культуровідповідності, народності, розвиваючого навчання, наочності та педагогічної майстерності закладені в багатьох працях Я.Коменського, Й.Песталоцці, А.Дістервега, визначного європейського природознавця А.Гумбольдта («Аристотель ХІХст.»), Г.Сковороди, К.Ушинського, В.Сухомлинського, С.Русової, які містять в собі методологічні базові основи для даної дисертації.

Надважливою для дослідження є також опертя на життєтворчість таких знакових для України музеєзнавців і педагогів як: М.Біляшівський, Д.Щербаківський, І.Свенціцький, В.Дубровський, Ф.Ернст, Н.Онацький, М.Макаренко, Д.Яворницький, М.Рудинський, С.Таранушенко, Ф.Шміт, Н.Полонська-Василенко, М.Сікорський, К.Ромшторфер, Т.Легоцький та ін.

4. Враховуючи специфіку функціонування моделі взаємодії «школа-музей» на рівні формування компетентнісних знань умінь, навичок та цінностей в системі вивчення природничих дисциплін базової середньої освіти, бажано опрацювати і ті нормативні документи та положення, які були прийняті на глобальних самітах світу з питань сталого розвитку, взаємин Людини і Природи (Ріо-де-Жанейро – 1992; Йоганнесбург – 2002; Ріо-де-Жанейро – 2012), затверджених ООН, а також урядові та інші державні акти України з питань реалізації Стратегій сталого розвитку та організації роботи у сфері національно-патріотичного виховання.

5. Потребує дещо змістовнішого висвітлення тема вивчення, поширення вітчизняного й зарубіжного досвіду роботи в контексті дослідження щодо співпраці і взаємодії музеїв та освітніх закладів при вивченні природничих дисциплін, формуванні компетентнісних якостей і громадянських чеснот шкільної молоді.

6. Робота подібної тематичної спрямованості зумовлює потребу в аналізі нині існуючої музейної мережі в Україні, зокрема багатoproфільних типів шкільних, університетських, академічних музеїв, щоби презентувати реальний потенціал музеєзнавства для удосконалення освітнього процесу, активного впровадження музейної педагогіки в повсякденну практику роботи закладів освіти, розширюючи потенціал можливостей музеїв для реалізації завдань, окреслених даним дослідженням.

Загальний висновок

З огляду на актуальність і суспільну значимість, новизну, обґрунтованість висновків та рекомендацій дисертаційна робота Земан Іванни Олексіївни «Музейна педагогіка як засіб формування компетентностей освітньої галузі «Природознавство» в учнів базової школи» має теоретичне та практичне значення, сприятиме вирішенню низки науково-педагогічних завдань в освітній галузі та музейній справі. Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, а її авторка - Земан Іванна Олексіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні / педагогічні науки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник

відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту

педагогічної освіти і освіти дорослих

імені Івана Зязюна НАПН України

Наталія Філіпчук